

CREATING THE PAST SVAR PÅ THOMAS L. THOMPSONS INDLÆG

KNUD JEPPESEN

“The temptation is, indeed, to murder” – dette citat fra Thomas L. Thompsons (TLT) foredrag [s.13] er faldet mig ind flere gange, mens jeg arbejdede med mit indlæg. Det har nemlig været en vanskelig opgave – ikke fordi der ikke er noget at tage fat på, men snarere fordi der er meget, alt for meget at tage fat på. Der tages så mange emner op, at man er ikke ved, hvor man skal begynde og hvor man skal ende. Der er et væld af oplysninger, og der er et væld af overvejelser, men de serveres i en form, der gør det vanskeligt at afgøre, hvornår vi præsenteres for, hvad TLT betragter som sikre oplysninger og forskningsresultater, og hvornår der er tale om hans foreløbige overvejelser.

I TLTs oplæg er der meget at gå efter for fagets pedanter og jeronimusser. “Fordum var der fred på gaden” – som Jeronimus synger i Carl Nielsens *Maskerade* – dengang vi stort set vidste, hvad vi var enige om, og hvad vi var uenige om, men et *paper* som det forelagte går på tværs af, hvad der før var enighed og uenighed om. Jeronimusserne bliver jaget rundt i hele GT og til tider også ind i NT, foruden Pseudepigrapher og andre gode skrifter, så de bliver helt stakåndede; de vil helst have fred, skønt der ikke er fred – som profeten siger (næsten). Og for pedanterne er der også nok at gå efter; den stakåndede stil gør det vanskeligt at følge med. Sommetider bliver man overhalet inden om; lige før man bliver præsenteret for den tekst, der fortæller at Kain slog Abel ihjel med en sten [se s.15], refereres der til lovtekster [s. 14] angående spørgsmålet, om det er mord eller drab, når en mand rammer en anden med en sten. I første omgang er det en lidt overraskende overvejelse; senere hen kan man godt se, hvad der er meningen med den, fordi man præsenteres for den tekst, der har sat overvejelserne herom i gang.

Som sagt er det til tider vanskeligt at gennemskue, på hvilket niveau de forskellige oplysninger skal forstås. På [s.8] hævdes det, at det er *quite clear* i det profetiske digt i 2 Kong 19,21-34,¹ at assyrerne er placeret i samme rolle som dem, der byggede Babelstårnet, og så knyttes et par bemærkninger hertil. På [s.23] hævdes, at Jesaja-teksterne med profetens to sønner er en *quite clear* variation over temaet med de to søstre, Samaria og Jerusalem som Jahves hustruer, i Ez 23, og det knyttes der så også nogle yderligere kommentarer til.

Men så vidt jeg kan se, er den sidste sammenligning – altså sammenligningen mellem Jesajas sønner og Jahves hustruer – af langt større betydning for udviklingen af den *interpretive discourse*, hvis eksistens TLT gerne vil overbevise os om, end den næsten blot illustrative sammenligning mellem verdens befolkning i Gen 11 og assyrerne i 2 Kong 19.

Nu er rollerne som pedant eller Jeronimus ikke de roller, jeg helst spiller i en videnskabelig diskussion. Rollerne kan være udmærkede og morsomme i sig selv, men er ikke særligt frugtbare i den videnskabelige diskurs – tværtimod. Derfor håber jeg, at jeg kan få drejet mit indlæg sådan, at det sætter gang i diskussionen, selv om jeg også er nødt til at være pedantisk et par gange.

TLT opstiller tre arbejdsypoteser [s.7-8], som jeg gengiver med mine egne ord:

a) i de bibelske skrifter er der indbygget en teologisk motiveret kritik af de anvendte traditioner;

b) det diskursfelt, de repræsenterer, hører hjemme inden for nogenlunde samme tidshorisont som – og er i hvert fald ikke tidsligt fjernet fra – apokryfer, pseudepigrapher, dødehavstekster og NT;

1. Det siges ikke rent ud, at det er den tekst, der diskuteres, men efter konteksten må det være den.

c) diskursen er selv en vigtig faktor i udformningen af den indsamlede traditionsmasse.²

I indlægget, sådan som det er fremlagt til diskussion, behandles især den første og den sidste arbejdshypotese. Samtidigheden kommer frem i sidebemærkninger, men er ellers stort set underforstået.

Arbejdshypoteserne behandles i tre omgange. I første hovedafsnit [s.7-11] "Commenting on II Kings: Isaiah, Jonah and Elijah" præsenteres for vi for den ide, at det kompleks, vi plejer at kalde det deuteronomistiske historieværk – i hvert fald kongebogsdelen af det – er en slags grundsamling af traditioner. TLT bruger ikke ordene "deuteronomistisk"³ eller "historieværk". Med to eksempler, Jesaja og Jonas, vises, hvordan andre traditionsdannelser er i diskussion med og kritiserer punkter i Kongebogen.

I andet afsnit "Genesis and Jubilees in Debate" [s.11-17] koncentrerer TLT sig om Kain-Abelteksterne i Genesis og Jubilæerbogen, og hovedvægten lægges på broderdrabet. De to tekster bygger på samme fortælling, men fokus er forskelligt.

Endelig i tredje og sidste afsnit, "Yahweh as Lord of History: Husbands and their Wives in Hosea, Ezekiel and Isaiah" [s.17-23] behandles, som det fremgår af overskriften, ægteskabsmotivet, som det er udformet i Hosea 1-3, Ez 16 og 23, samt i vingårdslignelsen i Jes 5; på et tidspunkt inddrages også bl.a. Højsangen.⁴ Vi ender, måske lidt overraskende,⁵ i tekster, i dette tilfælde profetetekster, der peger i retning af store og tunge teologiske emner, messianisme og inkarnation.

TLT og jeg taler hver sit sprog – og det er ikke blot en konstatering af forskellen på at have amerikansk/engelsk og dansk som modersmål. Vi har forskellige videnskabelige og teologiske traditioner med i vores ballast, og forskellene forstærkes i det ydre af, at der for tiden er flere sprog til rådighed, og at de ændrer sig hurtigt – men det er i orden.⁶ Rigdommen i den videnskabelige diskussion bevares og forstærkes i forskelligheden – i videnskab gør enighed måske nok stærk, men det er uenigheden, der er mest frugtbar.

Jeg er ikke særligt uenig med TLT i hans tolkning af profetbøgerne. Udtrykt i vore forskellige sprog ligger det ikke så langt fra hinanden, hvad vi siger om Jesajabogen⁷, og når TLT kalder Hos 4-14 "a series of implicitly interpretive poems which offer commentary to the prose narrative (altså Hos 1-3)" [s.17] er det ikke så forskelligt fra, når jeg i diskussioner har kaldt Hos 1-3 en prædiketekst og kap.4-14 en prædiken dertil. Og endelig skal jeg understrege, at jeg finder TLT's

-
2. TLT gik nærmere ind på traditionshistoriens betydning i den mundtlige fremlæggelse af sit oplæg.
 3. Ordet "deuteronomistisk" blev brugt i den mundtlige fremlæggelse.
 4. Her kunne også Jer (2-)3 og måske citater fra andre profeter have været inddraget.
 5. Det er dog ikke overraskende på baggrund af TLTs indlæg i Århus sidste år; se "Historie og Teologi i overskrifterne til Davids salmer", *CBÅ* (1997), s.88-102.
 6. Der er flere gode grunde til at sammenligne den aktuelle periode op imod århundrede- og årtusindeskiftet med perioden i slutningen af forrige århundrede; jeg har været inde på det i "Appendix" i Else K. Holt og K. Nielsen (red.), *Bibelkundskab. Introduktion til Det Gamle Testamente*, Aarhus Universitetsforlag, Århus 1997, fx s.276f. I nærværende sammenhæng kommer man til at tænke på B.Stade, der brugte de første årgange af ZAW i 1880'erne og 90'erne til fx at afprøve nye dateringer af perikoper i de små profeters bøger; han skiftede mening hurtigt, og det er ikke altid let at følge, hvordan han kom fra det ene synspunkt til det næste; se fx min artikel "How the Book of Micah lost its Integrity", *SrTh* 33 (1979), 101-131. 121ff.
 7. Jf. mit syn på Jesajabogen, som det bl.a. kommer frem i, *Græder ikke saa saare* I-II, Aarhus Universitetsforlag 1987, s.63-84

opdeling af profetien, således at domsprofetien bliver forstået som vendt mod det *gamle* Israel og frelsesprofetien som vendt mod det *nye*, som en frugtbar tanke til overvejelse.

TLT og jeg er måske lidt uenige om dateringen af de foreliggende profetbøger, men forskellen er ikke afgørende. Det afgørende er, at profetbøgerne ikke på nogen måde kan betragtes som udtryk for profeternes egne kompositioner, men er langt senere konstruktioner. Man kan diskutere, om profetbøgerne er komponeret over gamle tekster eller over tekster, som datiden antog var gamle, men som ikke var det, eller om bøgerne er rene fiktioner lagt tilbage i historien, men man kan ikke forstå dem ud fra den tid, profeternes liv er henlagt til. Også den diskussion kan blive futile, eftersom de fleste iagttagelser kan anvendes som argument for både den ene og den anden opfattelse. Derfor skal den diskussion ikke føres her. Derimod kan vi tage fat på et af de væsentligste diskussionsemner i TLTs *paper* i denne sammenhæng, nemlig om fx Jesajabogens Jesajaskikkelse er en kritisk udfyldelse af kongebogens Jesajaskikkelse. Her står nemlig såvel kanonopfattelsen som gammeltestamentlig teologi på spil; det er et spørgsmål, der har krav på en grundig overvejelse.

Der hvor jeg for alvor måske ikke ligefrem er *uenig*, men *betænkelig*, er, hvor de tekster vi kender, kanoniske som ikke kanoniske – men især de kanoniske – kommer til at fremstå som et næsten lukket univers i evig diskussion med sig selv. Der kan blive noget næsten lummert biblicistisk over en sådan model.

De enkelte skrifter skulle være udformet med den hensigt, at de kommenterer og kritiserer hinanden. Deres sigte karakteriseres med ord som “filosofisk” og “didaktisk”, og i hvert fald ikke “historisk”. Disse tekster er blevet til i et tidløst rum, og det forbliver egentlig ligeegyldigt om teksterne er blevet til på Ezras tid, på Jesu tid eller for den sags skyld på Luthers tid. Det danske GT som jeg har kendt fra min barndom er i sin nuværende disposition en reformatorisk størrelse.⁸

Men Lutherbibelen har en forhistorie, der bl.a. omfatter Vulgata, Septuaginta og Biblia Hebraica, som igen har en forhistorie, som jeg ikke kan lade være med at interesse mig for. Biblen er ikke en afskrift af en himmelsk bog, men er blevet til ved menneskelige aktiviteter – det er vi næppe uenige om i denne kreds; og de mennesker, der har udarbejdet Bibelen, har levet i en historie og har haft en historie, som jeg ikke er tvivl om afspejler sig i teksterne, og som i en række tilfælde også peger ud over teksternes smalle tilblivelseshorisont.

Jeg er helt med på, at det ikke bliver en Israels historie fra år 1000 til 587 f.Kr., vi skriver, hvis vi parafaserer Samuels- og Kongebøgerne eller laver store rekonstruktioner på grundlag af dem. Tiden for de store rekonstruktioner er forbi, som jeg har skrevet i anden sammenhæng.⁹ Men jeg vil have lov til at protestere mod et forbud mod at stille historiske spørgsmål til bibelteksterne.

Da jeg var student og yngre forsker var det forbudt at stille spørgsmål til GT ud fra NT, og det var om ikke forbudt, så dog upassende, at stille systematisk-teologiske spørgsmål til GT.¹⁰ Gammeltestamentlig teologi var en systematisk og ikke en eksegetisk disciplin. Men den tids “forbud” havde ikke fremtiden for sig; i dag stiller mange gammeltestamentlige forskere – eksplicit eller implicit – heldigvis og rask væk den slags spørgsmål; det ser vi bl.a. i TLTs indlæg. Det er meget let at knytte NT til, der hvor TLTs foredrag ender med citatet fra Jes 9,5.

Jeg mener, at man skal have lov til at stille alle slags spørgsmål, men at man til gengæld for friheden, må bøje sig for, at man ikke kan få svar på al ting. Man må justere sine spørgsmål efter teksterne – selvfølgelig – men at mennesker, der har lyst til at stille en bestemt slags spørgsmål med det samme mødes med et Adgang-forbud-skilt, det er mig imod. Det er måske heller ikke helt, hvad

8. Se *Bibelkundskab*, afsn. 1,7 “Kanon” (s.24-26), som jeg i sin tid skrev det første udkast til.

9. Jf. essayet, “Israels historie og gammeltestamentlig teologi: Er de store rekonstruktioners tid forbi?”, i “Appendix” til *Bibelkundskab*, s.263-295.

10. Jeg husker fx reaktionen på en ekskurs i min prisopgave fra 1966-67 om det teologiske forhold mellem GT og NT, bl.a. med inddragelse af Bultmann. Den overbærende holdning var, at jeg da godt kunne skrive sådan noget, hvis jeg havde lyst, men det havde været mere passende, hvis jeg havde ladet være.

TLT mener; man kan til tider få den mistanke, at han blot er blevet træt af at stille historiske spørgsmål til GT's tekster, fordi de svar, han har fået, er så få og små.

Vi skal senere ved dette årsmøde have diskussionen om *historie og fortælling*,¹¹ og det glæder jeg mig til; TLT's indlæg lægger indirekte op til den diskussion, men jeg foreslår, at vi gemmer den til senere. Dog vil jeg gerne sige nu, at hvis vi overhovedet skal drive historieforskning - og det kan vi selvfølgelig lade være med, hvis vi ikke vil - så er vi nødt til at gøre det bevist under det vilkår, at vi stiller historiske spørgsmål til skrifter og monumenter, der næppe er fremstillet for at give historisk dokumentation for det, vi spørger om, og måske ikke er blevet til for at dokumentere noget som helst, der kan interessere os. I de fleste tilfælde giver de ikke dokumentation for det, vi allerhelst vil have dokumentation for. Historieskrivning er ofte overbygning over nogle få data, og grænsen til den historiske roman er sommetider flydende, selv om stilen er en helt anden.

Jeg begyndte med at beklage mig lidt over, at der er taget alt for mange emner op i det foreliggende indlæg. Der er mange ting, som jeg gerne ville have kommenteret, men jeg nøjes med at tage et enkelt eksempel op her til sidst. Jeg spørger ikke så meget til metoden i dette tilfælde, som jeg efterlyser redskaber til at kontrollere de resultater, som TLT når frem til ved hjælp af sin metode.

Dengang, fordem, da der var fred på gaden, da havde man et sæt spilleregler, der gjorde at man kunne bedømme hinandens træk; og jeg ved godt at historierekonstruktionen indgik med stor styrke i disse spilleregler, men reglerne var der. Mit spørgsmål er, om vi i dag er helt ude af stand til at finde tilsvarende fællesregler - og jeg beklager, at jeg ved fremdragelsen af eksemplet på, at jeg gerne ville have haft et sæt checkregler, bliver nødt til at trække pedanten frem alligevel.

TLT bruger Jonas til at kommentere Elias med. Den sammenhæng er ikke en ny erkendelse; den har man set for længe siden. I de autoriserede danske udgaver af GT, der har været i brug i dette århundrede - altså fra 1871- til 1992-udgaven - har der altid været en henvisning fra 1 Kong 19,4 til Jon 4,3 og tilbage igen. De to personer beder ganske rigtigt begge om at måtte dø: "Herre, tag mit liv". Så langt så godt.

Men hvordan får vi legitimeret, at det er i overensstemmelse med teksternes intention at bruge dem til at belyse hinanden under så snæver en synsvinkel, som det sker her. I begge tekster har vi en utilpasset profet, der er kommet langt hjemmefra; de to profeter beder, som sagt, begge om at måtte dø, og i begge beretninger er det noget om, at de sidder under et træ.

Men der er to vidt forskellige grunde til, at de er kommet derhen, hvor de nu er; den ene (Elias) er flygtet til et sted (Horeb/Sinaj), hvor Jahves nærvær ikke er overraskende, den anden (Jonas) er modvilligt rejst til en hedensk by (Nineve); den ene (Elias) sætter sig under træet eller busken i sit mismod og ønsker sig død, den anden (Jonas) har end ikke set det træ endnu, han skal sidde under, for det gror først op et par vers senere - og så er det forøvrigt to forskellige slags træer. Og endelig, men måske ikke mindst, er de to replikker ikke 100% identiske på hebraisk.

Elias siger kort og præcist (1 Kong 19,4):

עתה יהוה קח נפשי

Jonas siger lidt mere omstændeligt (Jon 4,3):

ועתה יהוה קח נא את־נפשי

Det er vigtigt, at man ikke lader sit pedanteri stå i vejen for diskussionen. Hvor tit har vi ikke hørt replikken: "Her er en fejl i det sproglige; altså kan vi ikke diskutere sagen". Det er derfor ikke de enkelte ting, som jeg drager frem her, der er interessante - de kan bagatelliseres hver for sig. Men mit spørgsmål til TLT (og til auditoriet) er altså, hvilke kriterier der skal være opfyldt, for at det kan godkendes som videnskabeligt forsvarligt - ikke at sammenligne de tekster - men at drage den

11. Jf. Ole Davidsens oplæg, "Historie og Fortælling. Bidrag til en metodologisk afklaring af forholdet mellem historie og semiotik", *CBA* (1998), s. 29-73.

interne bibelske, eksegetiske konklusion, at de to tekster hører sammen på en sådan måde, at det ene lige præcis er en kritik af lige præcis den anden tekst?

Før vi får drøftet det, vil jeg være utryk ved at gå videre ad den linje, som er stukket ud her, selv om den virker tillokkende.